

Емина С. Перић Комненовић¹

Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за српску књижевност
Докторанд

**ЧИТАЊЕ ВИРТУЕЛНОГ НАРАТИВА
(Снежана Милосављевић Милић, *Виртуелни
наратив: огледи из когнитивне наратологије*,
Ниш: Филозофски факултет; Нови Сад, Сремски
Карловци: Издавачка књижарница Зорана
Стојановића, 2016, 280 стр.)**

У научној монографији *Виртуелни наратив: огледи из когнитивне наратологије* Снежана Милосављевић Милић настоји да представи виртуелни наратив као наративни феномен у оквиру когнитивне наратологије. Значај ове монографије огледа се у томе што, упућивањем на домете и постулате когнитивне наратологије и применом теорије о виртуелном наративу на корпусу књижевних дела, ауторка њоме отвара нашу научну мисао за нове могућности тумачења прозних књижевних дела. Предности когнитивне наратологије предности су и ове монографије, а оне почивају у одговору на савремену кризу интерпретације у науци о књижевности.

Структура научне монографије Снежане Милосављевић Милић заснована је на принципу повезивања теоријског и методолошког приступа виртуелном наративу као наративном феномену. Ауторка је поменути принцип остварила поделивши основни текст монографије на четири поглавља: прво садржи разматрања о когнитивној наратологији, што представља својеврстан увод у монографију, у другом се излаже теорија виртуелног наратива, док треће и четврто обухватају радове у којима ауторка, служећи се овом теоријом, анализира корпус који се састоји од књижевних дела претежно српске књижевности. Поред основног текста, подељеног на четири поглавља, монографија садржи списак извора, библиографију, регистар појмова и напомену о текстовима, те има укупно 280 страница.

Прво поглавље (стр. 5–34) представља значајан допринос српској науци о књижевности јер сажима историјат и методологију когнитивне наратологије, чиме омогућава научницима са наших простора да се упознају са достигнућима когнитивне наратологије и примене

¹ eminaperic1993@gmail.com

их на делима српске књижевности.² У овом делу монографије ауторка показује смисао за објашњавање и повезивање навода из теоријских дела других аутора. Такође, указујући на развитак когнитивне наратологије у окриљу истраживања посткласичне наратологије, ауторка разматра на који начин ове научне дисциплине остварују свој интердисциплинарни приступ и сцијентистичко усмерење (пре свега према когнитивним наукама).

Друго поглавље (стр. 35-126) подељено је на увод под насловом „Теорија виртуелног наратива” (стр. 35-40) и пет одељака: „Типологија виртуелног наратива” (стр. 41-90), „Време виртуелног наратива” (стр. 91-100), „Виртуелни наратив као приповедна алтернатива” (стр. 101-107), „Трансфикционални идентитети књижевних ликова” (стр. 108-119), и „Апокрифне биографије књижевних ликова” (стр. 120-125). У овом поглављу сажима се теорија виртуелног наратива, те поглавље почиње увидом о могућности повезивања учесталије употребе виртуелног наратива са епохом модернизма, са нагласком на то да се у овој епохи јавља интересовање за интимни живот и субјективно стање јунака. Овим увидом ауторка антиципира трећи сегмент своје монографије, у коме је предочени увид доказан на примеру више књижевних дела српског модернизма. Ипак, како наводи, виртуелни наратив није описан све до истраживања Вилијама Лабова о значају разликовања реализоване од нереализоване приче. Упућујући на истраживања Џералда Принса о тематским аспектима наратива, Милосављевић Милић наводи да постоје три гранична случаја: неисприповедано, неприповедиво и контраприповедање. На основу свега наведеног, закључено је да интересовање за виртуелност, које теорија виртуелног наратива показује, долази из теорије могућих светова, која се, са друге стране, наслања на знања из филозофије језика и семантике. Осим утицаја ових научних дисциплина, наглашени су и утицаји филозофије и когнитивне психологије. Ауторка указује и на темпоралне, функционалне и друге аспекте виртуелног наратива који се тичу ликова. Полазећи од критеријума актуелизације, Милосављевић Милић издваја четири подврсте виртуелног наратива: (1) периферна могућа прича чије би подврсте биле: а) контрачињенице и б) хипотетичка фокализација, (2) наративне негације, (3) поређења, (4) симулирани наративи. Ауторка наводи да се све ове врсте могу разликовати и према критеријуму темпоралности – могу се односити и на прошла или будућа збивања у односу на време актуелне приче. Као специфичан вид виртуелног наратива наведене су и контраприповести, које представљају креирање алтернативних могућности које се могу односити како на прошла, тако и на будућа збивања, али и на боље или горе верзије развоја догађаја, а увек подразумевају различите видове јунакових неостварених жеља, страхова, очекивања, надања. Тип, који се од контраприповести разликује по

2 Ауторка је у трећем и четвртом делу монографије показала да је српска књижевност веома подстицајна за примену когнитивне наратологије.

томе што је остварени наратив у свету приче, јесте симулирани наратив. Дистанцирајући се од теорије Жана Бодријара о симулацији и симулакруму, ауторка објашњава да је природа контраприповести базирана на стварању дупликата, односно илузије или фалсификата у актуелизованом свету приче. Ослањајући се на дефиницију Дејвида Хермана, Милосављевић Милић објашњава следећи тип виртуелног наратива – хипотетичку фокализацију. Инспириран појмом фокализације Жерара Женета, Херман уводи термин који означава употребу хипотезе од стране приповедача или лика о томе шта би се могло перципирати из одређене перспективе уколико би постојао неко ко би користио ту перспективу. Херман издваја два типа хипотетичке фокализације у односу на то ко перципира: директни, који јасно упућује на могућег сведока, и индиректни тип, који сведока уводи имплицитно. Иако је хипотетичка фокализација слична контраприповести, Милосављевић Милић подсећа да је она посебан тип виртуелног наратива. Наиме, хипотетичка фокализација отвара неактуелизован свет, али је то последица перспективе: „јунак или читалац остаје ускраћен за одређена сазнања или увиде будући да му није допуштена тачка гледишта која би омогућила та сазнања” (46).

Алтернативни светови, било будући или прошли, могу бити стварани како од стране ликова, тако и од стране приповедача који није лик – виртуелни наратив уводи и критеријум припадности. Како смо већ нагласили, када сам лик отвара виртуелни наратив, садржај се најчешће односи на нестварне жеље, надања, очекивања. Међутим, када виртуелне наративе отвара приповедач који није лик, они доприносе стварању ефекта напетости и неизвесности. Поред критеријума припадности, виртуелни наративи уводе и критеријум интензитета виртуелности – односи се на степен разликовања виртуелног наратива од реализованог. До највећих одступања у односу на актуелизовану причу долази у контраприповестима и негацијама, док је код осталих типова степен одступања знатно мањи. Ослањајући се на теорију Мари-Лор Рајан, ауторка закључује да уколико су жеље или намере јунака детаљније описане у наративу, извесније је да ће остати неостварене.

Када говоримо о самој природи виртуелног наратива, она се може одредити као флексибилна и динамична. У прилог томе говори и чињеница да овај облик може бити предочен путем различитих облика казивања: дијалогом, нарацијом, дескрипцијом, коментаром, доживљеним говором. Различити приповедни облици у вези су и са простирањем виртуелног наратива унутар актуелизоване приче. Ауторка изваја три могућности за распоред виртуелног наратива: (1) прича је скоро у целини обликована као виртуелни наратив, (2) виртуелни наратив прекида на више места примарну причу, у облику серије мањих или већих фрагмената, (3) виртуелни наратив је мањи сегмент у примарној причи, алтернатива која краткотрајно јунацима и читаоцима скреће пажњу са актуелних догађаја.

Треба указати на то да постоје и други типови виртуелног наратива: онај који се активира негацијама, као и онај који бива покренут поређењима. Негације представљају један од најзначајних поступака за увођење виртуелног наратива. Указујући на запажања истраживача о негацијама, Милосављевић Милић посебно истиче Принсово интересовање. Дефинишући појам контраприповедање, Принс је указао на то да поменути тип виртуелног наратива стоји у опозицији са актуелизованим наративом, тј. упућује на оно што се није догодило. Наратив који се уводи може припадати како приповедачу, тако и лику, а његово значење бива проширено и подразумева неостварену могућност, потпуно измаштане светове, неиспуњена очекивања, погрешне процене и слично. Овако схваћен тип виртуелног наратива позиционира се као значајно приповедно средство са бројним функцијама у грађењу света приче. Међутим, како Милосављевић Милић подвлачи, негације су запостављени тип у проучавањима савремених наратолога. На примерима трију приповедака: *Мојим знаницима* Боре Станковића, *Јелена, жена које нема* Иве Андрића и *Блејзер боје мора* Милорада Павића, ауторка издваја три могућности којима се уз помоћ негација стварају виртуелни наративи. Најпре је то у ситуацији када је негирано искључено из актуелног света текста, али имплицитно постоји у референтном, затим када се негирано отеловљује унутар апофатичког дискурса и, напослетку, онда када се пориче оно што је било део актуелног света приче.

Поређење као средство отварања виртуелног наратива такође упућује на свет који је другачији у односу на актуелизован. Снежана Милосављевић Милић овај феномен представља интердисциплинарно дајући увид у савремена проучавања и статус који поређење има. Говорећи из овог аспекта, ауторка разматра и повезаност између квантне физике и когнитивне психологије и когнитивне наратологије. У овом сегменту књиге обрађени су и проблеми трансфикционалних идентитета књижевних ликова и апокрифних биографија књижевних ликова. Предмет анализе представљају Чеховљеве новеле, али и многобројна дела српске модерне, с обзиром на то да ауторка појаву виртуелног наратива тумачи као знак модернизације српске прозе на почетку 20. века.

Треће поглавље под насловом „Наративни светови – виртуелно као неостварено” (стр. 127–207) садржи шест радова:

- (1) У првом раду „Паралелни наративи у Чеховљевим кратким причама” (стр. 129–139) ауторка полази од дедуктивне методе наслањајући се на теорију изложу у претходном делу монографије. Индуктивном методом у појединим Чеховљевим кратким причама разоткрила је примере за полазне теоријске наводе и напослетку закључила да је функција виртуелног наратива да обједини „ниво приче и њеног наративног представљања” (139);
- (2) Следећи рад „Виртуелни наратив као знак модернизације српске прозе на почетку XX века” (стр. 140–151) представља панорамски

- приступ у откривању и тумачењу виртуелног наратива у српској прози на почетку XX века;
- (3) Трећи рад „Простори приватности у роману српске модерне” (стр. 152–169) садржи херменутички приступ типологији простора који припада роману *Беснуће* Вељка Милићевића;
 - (4) У четвртном раду „Хронотоп града у роману српске модерне” (стр. 170–183) ауторка укршта теорију виртуелног наратива са поетиком простора у три романа српске модерне;
 - (5) Претпоследњи рад у трећем поглављу „Симулирани наратив и контраприповести у роману *Газда Младен* Боре Станковића” (стр. 184–194) представља тумачење романа *Газда Младен* Боре Станковића из аспекта когнитивне наратологије херменеутичко-интерпретативном методом;
 - (6) У шестом раду „Виртуелни наратив у *Травничкој хроници* Иве Андрића” (стр. 195–207) ауторка продубљује херменеутичко-интерпретативни метод тумачећи роман у оквиру типологије коју издваја: 1а) контрачињенице, 1б) хипотетичка фокализација, 2) наративне негације, 3) поређења, 4) симулирани наративи.

У четвртном поглављу књиге *Виртуелни наратив: огледи из когнитивне наратологије* разматрани су учинци виртуелизације приче који се преваходно заснивају на читаочевој имагинацији и процесу урањања, што је експлицитно насловом „Когнитивни светови – виртуелно као неисцрпно” (стр. 209–259). Четврто поглавље обухвата радове: „Виртуелна претприповест и феномен урањања” (стр. 211–231), „Оно што се не може казати – неисцрпност прича *Проклетие авлије*” (стр. 232–243) и „Описна нарација и њени трансмедијални аспекти у роману *Крила* Станислава Кракова” (стр. 244–259). Методолошки приступ примењен у овим радовима махом је постструктуралистички и најчешће је усмерен ка откривању или потврђивању основних поставки поетика наведених аутора.

Будући да је наратологија наново доживела свој процват као истраживачки приступ у савременој српској филологији, ова књига вишеструко је значајна: једна је од ретких монографија у потпуности посвећених некој наратолошкој теорији, њеном описивању и њеној примени; у радовима различите тематике препознаје се широко поље примене когнитивно-наратолошке анализе, а теоријско-методолошки апарат указује на интердисциплинарни карактер когнитивне наратологије. Осим тога што показује ауторкину доследност у наратолошком приступу истраживањима српске књижевности, важна је и зато што укључује актуелна теоријска сазнања из области теорије текста и посткласичне наратологије. Изузев радова Драгане Вукићевић, Дејана Милутиновића и Јелене Јовановић није запажена традиција когнитивне наратологије у српској теоријској мисли. Како теорија виртуелног наратива отвара могућност разумевања богатих значењских слојева књижевних текстова, нудећи нове начине читања, ауторкин

приступ, колико теоријски толико и интерпретативни, од великог је значаја за српску књижевнаучну мисао. О томе најбоље сведочи рад Душана Алексића и Јелене Стојковић Цветковић „Виртуелни наратив у приповеци модерне” објављен 2017. године. Надовезујући се на монографију *Виртуелни наратив: огледи из когнитивне наративологије*, он показује на који начин научни радови попут рада Снежане Милосављевић Милић утичу на стварање интересовања за савремено проучавање српске књижевности код научног подмлатка.